Een van onze medewerkers van het eerste uur, Jelle Hofstra, heeft een rubriek in het Friese dagblad De Woudklank. In de krant van 1 februari jongstleden komt de hazelworm aan bod. Omdat Jelle's column voor ons informatief is, en ook nog in de Nederlandse taal geschreven, hebben we het overgenomen.

Reptielen & Amfibieën

Op zoek naar de Hazelworm

GORREDIJK - Enkele weken terug werd ik door het Instituut voor Taxonomische Zoölogie van de Universiteit van Amsterdam benaderd om eens uit te zoeken hoe het er met de Hazelworm voorstaat in de omgeving Beetsterzwaag/Lippenhuizen. Uit deze omgeving zijn enkele vindplaatsen bekend van dit zeer moeilijk op te sporen reptiel. Zo is het dier o.a. gevonden in Olterterp. In het park rondom het gebouw waar It Fryske Gea gevestigd is, is deze pootloze hagedis enkele jaren terug gezien. Van recentere datum is de vondst van de Hazelworm in maart 2000 door Gerrit Tuinstra nabij Het Zwarte Meer, eveneens te Olterterp. Een melding uit Lippenhuizen komt van de familie Geertsma uit Terwispel. In 1996 vond de toen 7-jarige Arjen bij een boswandeling met zijn ouders dit zeldzame reptiel. Ook uit een ver verleden zijn meldingen bekend. Van de Lippenhuisterheide zijn enkele vondsten terug te vinden bij de Herpetogeografische Dienst die ooit zijn gemeld door de heer Stobbe, de vroegere conservator van het toen nog geheten Fries Natuurhistorische Museum te Leeuwarden. Zelf heb ik ruim 45 jaar terug jonge Hazelwormen gezien nabij de toenmalige zandafgraving op de Lippenhuisterheide. Nadien is het dier hier door mij nooit meer waargenomen.

De Hazelworm (*Anguis fragilis*) is een pootloze hagedis. Door dit gemis van ledematen lijkt het dier bedrieglijk veel op een slang. Het onderscheidt zich echter van de slangen door het hebben van oogleden, waardoor het dier de ogen kan sluiten. De kop gaat in tegenstelling tot die van een slang ongemerkt over in het lichaam. Verder mist het dier de karakteristieke gevorkte slangentong en de uitsparing in de onderkaak, zodat bij het uitsteken van de tong de bek moet worden geopend. Zoals bij al onze hagedissen is het dier in staat om bij hardhandig beetpakken de staart los te laten (autotomie). Aan dit laatste kenmerk heeft de Hazelworm de soortnaam *fragilis* (=breekbaar) te danken. De Friese naam luidt 'Blynslange'. Ook in de omringende landen draagt het dier een soortgelijke misleidende naam, hoewel het dier verre van blind is. De kleur van de tot 40 cm lang wordende dieren is brons- of koperkleurig. De flanken zijn donker. Over de rug loopt een dunne zwarte lengtestreep, die bij de mannetjes evenals de flanken bij het ouder worden meestal vervagen. Bij mannetjes komen ook vaak blauwe vlekjes op het lichaam voor. Hazelwormen zijn ovovivipaar, wat wil zeggen dat ze levende jongen krijgen. Zoals dat met alle hagedissen het geval is - op twee Mexicaanse soorten na dan - zijn de dieren niet giftig.

Door hun verborgen levenswijze worden Hazelwormen maar zelden gezien. Zo zelden dat we er eigenlijk geen flauw benul van hebben hoe de mate van achteruitgang eigenlijk is. Er wordt vanuit gegaan dat die ongeveer van dezelfde orde zal zijn als die van vrij algemene en algemene reptielensoorten. Het dier is op de Rode Lijst geplaatst en wordt aangemerkt als zijnde kwetsbaar. De geringe kennis van de ecologische eisen van de Hazelworm maakt het echter moeilijk het dier de juiste bescherming te geven.

De kans om en Hazelworm te zien is het grootst in vochtige, met dichte vegetatie bedekte gebieden zoals heidevelden, bosranden, bossen, wegbermen en hakhoutwallen. De meeste dieren worden gevonden 's morgens vroeg of vroeg in de avond, maar ook overdag tijdens of na een regenbui. Behalve zwangere vrouwtjes ziet men de dieren zelden in de zon liggen. De dieren dekken hun warmtebehoefte vooral door onder de opgewarmde vegetatie te kruipen. Juist dit gedrag maakt het zo moeilijk de dieren op te sporen. Soms echter komen de dieren massaal boven de grond zoals in 1997 in Oudehorne

Vrouwelijke hazelworm (Foto: Jelle Hofstra)

gebeurde. In deze regenrijke zomer was het zelfs voor de Hazelworm ondergronds vermoedelijk niet meer te harden en werd op een zeer klein stukje hei in twee weken tijd maar liefst 15 keer een dier waargenomen. Hoewel er natuurlijk van dubbeltellingen sprake zal zijn geweest werden in ieder geval op één dag vier verschillende dieren gezien met lengten tussen de 30 en 40 centimeter.
Ook in de menselijke woonomgeving kunnen de dieren zich ophouden. Ze worden dan gevonden in compost- en mesthopen. Ook in aangelegde broeihopen voor Ringslangen worden vaak Hazelwormen gevonden. Vooral in de onderste bladlagen, waar het composteringsproces zo goed als beëindigd is. Hier doen ze zich dan te goed aan hun lievelingsvoedsel zoals regenwormen en naaktslakken. Bekend is een geval uit 1988 in Zuidoost-Friesland waar bij het verplaatsen van een kleine mesthoop maar liefst 21 hazelwormen te voorschijn kwamen.
Het zal duidelijk zijn dat elke melding van dit aardige en volstrekt onschuldige dier welkom is. En dan niet uitsluitend uit de omgeving van Beetsterzwaag en Lippenhuizen maar liefst uit de verre omtrek. Alleen op deze manier kunnen we er achter komen waar en hoe deze geheimzinnige hagedis leeft en hoe de bescherming daarop moet worden afgestemd.

Ook voor meldingen van andere reptielen en amfibieën kunt u terecht bij Jelle Hofstra, Gorredijk. Telefoon 0513-465121

Uitbreiding Meetnet Hazelworm
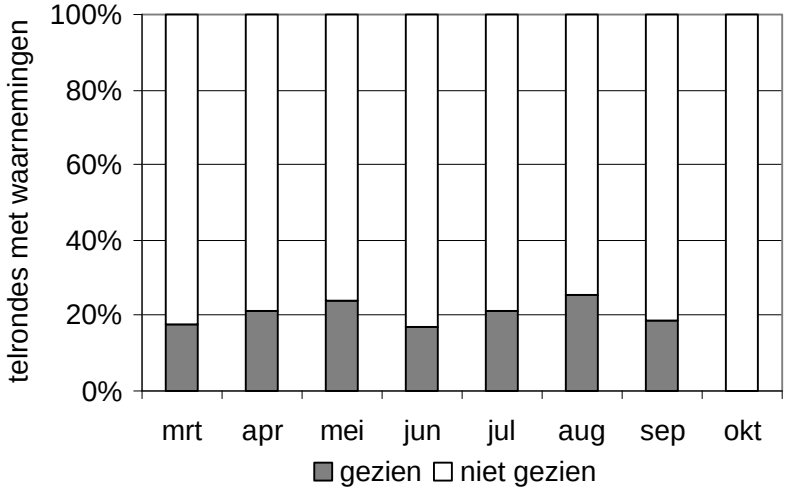
In vorige nieuwsbrieven was regelmatig te lezen dat het monitoren van de hazelworm niet lukt: vanwege onvoorspelbaar gedrag en zeldzaam voorkomen. Hoewel we 85 trajecten in potentieel hazelwormgebied hebben liggen, werd hij sinds 1993 maar in 52 van die trajecten gezien. Die waarnemingen bleken vaak ook nog incidenteel; van 17 trajecten werd de hazelworm maar uit één jaar gemeld. Kortom, de hazelworm wordt te weinig en te onregelmatig waargenomen om betrouwbare trends op te leveren. In het hazelworm-meetnet hebben we daarom enkele wijzigingen aangebracht.
In de eerste plaats worden de analyses over alle waarnemingen van maart t/m september uitgevoerd, omdat de hazelworm het hele seizoen door met gelijke kans gezien wordt.
In de tweede plaats hebben we het netwerk uitgebreid: enerzijds met plaatjestrajecten, anderzijds met de gegevens van jaarinventarisaties.
Het vinden van hazelwormen met behulp van metalen plaatjes is een beproefde methode en wordt al twee jaar uitgeprobeerd in enkele terreinen van Natuurmonumenten. Voor het uitgebreide hazelworm-meetnet zullen we deze gegevens gebruiken. Daarnaast zullen ook jaarinventarisaties deel gaan uit maken van het uitgebreide hazelworm-meetnet. Uit een aantal gebieden, zoals Duin en Kruidberg, ontvingen we reeds jaaroverzichten met waarnemingen van de hazelworm. Een bijzondere jaarinventarisatie komt via Jelle Harder uit het Gooi, daar noteren de hardlopers van de Gooise Atletiek Club alle hazelwormen die zij tegenkomen tijdens het hardlopen. Zij ontdekten op deze manier een aantal nieuwe vindplaatsen van de hazelworm!